

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДУРНІН ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Допускається до захисту:

Завідувач кафедри політології
та державного управління
д.політ.н., доцент

Чальцева О.М.

**ВПЛИВ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ**

Спеціальність 052 Політологія
Бакалаврська робота

Науковий керівник:

Неприцька Т.І., доцент кафедри

Політології та державного управління,

к. політ. н., доцент

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК:

(підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Дурнін Д.С. Вплив інститутів державної влади на рівень соціально-економічного розвитку країни.

У роботі комплексно досліджено вплив державних інститутів на рівень соціально-економічного розвитку країни. Визначені основні функції держави, напрями та форми впливу держави та її інститутів на економічні та соціальні процеси. Наведена система державного регулювання доходів, споживання благ та послуг. Проаналізовано сутність та основні принципи соціально-економічного прогнозування. Визначена суть державного програмування, види програм. Надана основна характеристика й система критеріїв оцінки соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів. Автором проведена системна характеристика впливу інститутів державної влади на рівень соціально-економічного розвитку України, станом на 2021 рік.

Ключові слова: інститути державної влади, держава, соціально-економічний розвиток.

Durnin D.S. Influence of State Power Institutions on the Level of Socio-Economic Development of the Country.

The paper provides a complex study of the influence of state institutions on the level of socioeconomic development of the country. It outlines the main functions of the state, vectors and forms of influence of the state and its institutions on the economic and social processes. The paper provides the system of state regulation of income, consumption of goods and services. It analyses the essence and main principles of socioeconomic forecasting. It determines the essence of state programming, types of programs. The paper provides the main characteristic and a system of criteria for evaluation of socioeconomic potential of the sustainable development of Ukraine as of 2021.

Key words: state power institutions, state, socioeconomic development.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1 Основні функції держави. Напрямки та форми впливу держави на економічні процеси	7
1.2. Сутність та завдання соціальної політики	12
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ, ПРОГРАМУВАННЯ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ	24
2.1. Державне регулювання доходів населення, обсягу споживання матеріальних благ та послуг	24
2.2. Сутність та основні принципи соціально-економічного прогнозування	27
2.3. Сутність державного програмування.	31
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ	34
3.1. Основні характеристики й система критеріїв оцінки соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів	34
3.2. Методологія формування системи індикаторів ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем	39
3.3. Системно-комплексна оцінка соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України	44
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	49

ВСТУП

Актуальність даної бакалаврської роботи обумовлена тим, що вітчизняна економіка лише накопичує досвід реформування, регулювання і управління через державні інституції, а сучасна змішана економіка вимушує до об'єднання ринкових засад та державного регулювання.

Перш за все, це пов'язано з механізмом макроекономічного розвитку. Відновлення макроекономічної рівноваги при певних умовах має забезпечуватися за рахунок втручання уряду.

Ринкові регулятори не дозволяють вирішити проблеми при значних відхиленнях ВВП від оптимального рівня. Макроекономічна нестабільність проявляється також через певні постійно існуючі процеси (циклічність економічного розвитку, інфляція, наявність безробіття).

У багатьох країнах накопичено достатній досвід коригування ринкового механізму за рахунок дій органів державної влади. Тому важливо узагальнити вказаний досвід, показати можливості, механізм та інструменти державної економічної політики на сучасному етапі - як в Україні, так і за кордоном.

Стан наукової розробленості теми не є повним, бо більшість робіт написанні до 2014 рр. та не включають сучасні реалії, де відбулися глобальні реформи: децентралізація влади, введення ринкових цін (відмова від повного субсидіювання енергоносіїв) , створення нових інституцій(антикорупційні органи) та перебудова економіки з РФ на ринки ЄС .

Метою роботи є визначення впливу інститутів державною влади на рівень соціально-економічного розвитку країни, в теорії, практиці та в сучасних реаліях.

Завдання дослідження зумовлює виконання наступних цілей:

- визначити основні функції держави;
- з'ясувати напрямки та форми впливу держави на економічні процеси;
- визначити сутність та завдання соціальної політики;

- навести систему державного регулювання доходів населення, обсягу споживання матеріальних благ та послуг;
- проаналізувати сутність та основні принципи соціально-економічного прогнозування;
- визначити суть державного програмування, види програм;
- надати основні характеристики й система критеріїв оцінки соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів;
- навести методологію формування системи індикаторів ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем;
- надати системно-комплексну оцінку соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України;

Об'єктом дослідження є державні інститути, соціальний та економічний розвиток держави.

Предмет дослідження: вплив інститутів державної влади на рівень соціально-економічного розвитку країни.

Методами дослідження служать системний підхід. У системних дослідженнях виявляють п'ять основних рівнів дослідження: 1) філософський рівень системного аналізу, на якому системний метод виступає аспектом, стороною діалектичного методу в цілому; 2) системний підхід у власному розумінні слова; 3) різні варіанти загальної теорії систем, що мають спеціально методологічні та теоретичні функції; 4) регіональні теорії систем; 5) математичний рівень системного аналізу. Дослідження буде опиратися на перші три вищезазначених рівнів.

Методологічна основа дослідження об'єднує загальні принципи наукового пізнання, підходи і методи, що відносяться до методологічного апарату соціально-гуманітарних наук і які поширені в адміністративно-процесуальних дослідженнях. У їх числі: такі принципи діалектики, як розвиток предмета дослідження, його логічної визначеності, історичної конкретності; такі загальнонаукові підходи, як генетичний, системно-структурний, методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії; використовувані тільки в юриспруденції

догматики-юридичної та порівняльно-правовий методи. Застосовуваний в роботі принцип історизму дозволяє простежити генезис системи адміністративного примусу прав в правовій доктрині та законодавстві.

До принципам пізнавальної процедури системного дослідження належать такі: 1) системна постановка проблеми дозволяє по-новому побачити об'єкт і окреслити реальність, що підлягає дослідженню; 2) опис елемента системи не повинно бути самодостатнім, так як елемент описується не як такої, а з урахуванням його місця в системі; 3) один і той же об'єкт виступає в системному дослідженні як що володіє одночасно різними параметрами, функціями і принципами будови, що проявляється в ієрархічності будови системи; 4) в системному дослідженні повинні бути виокремити системо утворюючі зв'язки об'єкта; 5) дослідження системи, як правило, невіддільне від дослідження умов її існування; 6) системне дослідження передбачає вивчення проблеми породження властивостей цілого з властивостей елементів, і навпаки.

Гіпотеза дослідження – «Держава та її інституції є головним чинником соціально-економічного розвитку країни»

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів як в теоретичної так і практичної діяльності.

Джерельна база дослідження зумовлена розкриттям теми впливу інститутів державної влади на рівень соціально-економічного розвитку країни. Тему державних інститутів, державної політики та впливу на соціально-економічний розвиток досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, такі Бакуменко В. Д [2] Кузик Б.Н [18], Бодуен В.Ц [38. 39] т.ін.

Структура дослідження складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Основні функції держави. Напрямки та форми впливу держави на економічні процеси

Економічний розвиток сучасної країни важко уявити без активної ролі держави та її інститутів. Інститути державної влади збирають значні кошти в державному бюджеті, перерозподіляють їх на державні та інші потреби.

У макроекономічному кругообігу доходів і продуктів уряд виконує важливі функції щодо суб'єктів ринку.

Перш за все, це пов'язано з механізмом макроекономічного розвитку. Відновлення макроекономічної рівноваги при певних умовах має забезпечуватися за рахунок втручання уряду.

Ринкові регулятори не дозволяють вирішити проблеми при значних відхиленнях ВВП від оптимального рівня.

Макроекономічна нестабільність проявляється також через певні постійно існуючі процеси (циклічність економічного розвитку, інфляція, наявність безробіття).

Ці процеси, з одного боку, проявляються у вигляді відхилення ВВП від оптимального рівня, а з іншого - це відхилення підсилюють. Тому макроекономічну рівновагу слід вважати окремим випадком економічного розвитку.

Постійну дію сил, що порушують цю рівновагу, робить необхідним участь уряду в забезпеченні збалансованості економіки. Крім зазначених обставин, основні причини, що сприяють активізації ролі держави в економічному розвитку, можна звести до наступного:

1. Провали ринку. Ринкова економіка не дозволяє в окремих випадках задовольнити потреби внаслідок відсутності достатніх економічних стимулів (наприклад, низького рівня доходів).

Внаслідок низької платоспроможності покупців на ринку продається недостатній обсяг продукції. Ціни не задовольняють виробника. Для вирішення даної проблеми переміщення по кривій пропозиції можливий за рахунок субсидій підприємцям.

2. Потреба в громадських товарах. Держава покликана забезпечити задоволення суспільних потреб, плата за які економічно недоцільна. Наприклад, неможлива комерціалізація діяльності пожежної команди. Населення, що потребує невідкладної допомоги при травмах, повеннях, інших надзвичайних ситуаціях, не в змозі заплатити за надані послуги з порятунку. Держава забезпечує доступ до суспільних товарів, оплачуючи за рахунок державного бюджету їх придбання та надання послуг.

3. Конкуренція, її наслідки. Держава підтримує сформовані економічні відносини і ринок як основну форму зв'язку між економічними агентами в сучасному світі, а також головний механізм ринку - конкуренцію. Разом з тим уряд усвідомлює, що негативними результатами конкурентної боротьби є банкрутство підприємств, їх поглинання, монополізація економіки.

Дані негативні наслідки конкурентної боротьби вимагають контролю і регулювання з боку органів влади. В інтересах держави також підтримання конкурентоспроможності вітчизняного виробництва на світовому ринку.

4. Негативні зовнішні ефекти. Підтримуючи ринкову форму зв'язків, держава повинна враховувати і регулювати зовнішні ефекти діяльності фірм, наприклад, забруднення навколишнього середовища. Встановлюючи межі шкідливих викидів, стягуючи плату з фірм за забруднення навколишнього середовища, обмежуючи обсяги шкідливого виробництва, держава певною мірою пом'якшує негативні впливи економіки на інші сфери життєдіяльності суспільства.

5. Підтримка ресурсів в працездатному стані. Для підтримки цілісності суспільної системи держава повинна забезпечити збалансований розвиток всіх підсистем суспільства, не допускаючи гіпертрофії або згасання будь-якої з них.

З огляду на те, що бізнес сплачує ресурси, які беруть безпосередню в виробничому процесі, виникає проблема витрат на етапах створення цих ресурсів (розвідка корисних копалин, науково-технічні дослідження, витрати на навчання кадрів та ін.).

Подібні витрати бере на себе держава, стягувати податки з підприємців. Негативним наслідком розвитку ринкових відносин є диференціація доходів населення.

Держава покликана вирішувати завдання визначення і підтримки конкретної ступеня диференціації доходів в суспільстві, оскільки вона істотно впливає як на мотивацію праці, так і на соціальний клімат в суспільстві. Можливості втручання органів влади в економіку визначаються наявними ресурсами. Це ресурси, якими володіє уряд.

1. Фінансові ресурси. Це бюджетні кошти, що знаходяться в розпорядженні уряду. Важливість фінансових ресурсів визначається тим, що в умовах ринкової економіки в економічному кругообігу уряд стає покупцем товарів і послуг. Участь уряду в покупках на ринку товарів і ресурсів є найважливішим стимулюючим фактором макроекономічного розвитку.

2. Правові ресурси. В державі існує і функціонує правова система, покликана визначити основні правила поведінки для суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Завдання органів влади - збереження та розвитку правової системи як системи розробки, прийняття, виконання та контролю за виконанням законодавчих актів. Правова система використовується в різних напрямках, в тому числі для прийняття законів, що визначають економічний порядок (правила поведінки для підприємців, платників податків, роботодавців і працівників, одержувачів соціальних допомог та ін.).

3. Адміністративні ресурси. Уряд для реалізації прийнятих рішень створює адміністративний устрій (компетентні органи), що забезпечують виконання державних функцій, в тому числі в економічній сфері. Це можуть бути органи соціального захисту, служби зайнятості, податкові органи та ін. Завдання уряду - визначення повноважень цих органів, наділення їх ресурсами (в тому числі

фінансовими) для виконання поставлених завдань. Функції органів влади реалізуються через діяльність державних службовців; лікування, на слухові апарати, на оперативне втручання та ін.). Завданням держави є визначення обсягів фінансування, джерел надходження коштів, механізму використання бюджетних коштів і контролю за їх витрачанням.

Класифікація функцій держави в економіці спирається на загальні концептуальні уявлення про державу як особливої суспільної підсистеми. Перш за все, держава виникла і існує для підтримки цілісності спільноти людей, які живуть на певній території, а значить, має відображати волю і інтереси всіх своїх громадян.

Для цього держава виконує політичні завдання (збереження існуючого ладу, забезпечення безпеки громадян, територіальної цілісності та ін.).

У той же час суспільство, як складна система, характеризується ієрархічним принципом побудови. В сучасних умовах ключовою формою зв'язку в більшості держав світу є ринок. Виходячи з цього, можна виділити основні напрямки дій держави у сфері економіки.

1. Держава формує правові рамки функціонування економіки і гарантує виконання прийнятих законів та інших правових актів (забезпечення прав власності, умов виконання контрактів і т.д.). Іншими словами, держава забезпечує правові рамки різних видів трансакцій в економіці (угоди, управління, раціонування).

2. Держава створює і підтримує засоби комунікації і забезпечує доступ до інформації, що стосується функціонування економіки, по можливості всім економічним агентам, що знижує невизначеність, непередбачуваність багатьох економічних процесів. У сучасних умовах особливого значення для функціонування економічної системи набуває діяльність держави щодо забезпечення мобільності факторів виробництва (організація служб зайнятості, бірж праці, фондових бірж, інформаційних центрів, лізингу і т.д.). 3.

Держава підтримує сформовані економічні відносини і ринок як основну форму зв'язку між економічними агентами в сучасному світі, а також головний механізм

ринку - конкуренцію. В цілому держава прагне підтримати конкурентні процеси - свободу входу і виходу з ринку, певний ступінь суперництва між фірмами, обмежити недобросовісну конкуренцію і крайні прояви монопольної влади. Підтримуючи ринкову форму зв'язків, держава повинна враховувати і компенсувати зовнішні ефекти діяльності фірм.

4. Держава прагне подолати негативні наслідки циклічних коливань економіки, призводять до втрат значної частки суспільного багатства. Періоди глибоких спадів в економіці супроводжуються занепадом у розвитку культури, науки, освіти та інших сфер життя суспільства. Все це вимагає активного втручання держави в економічні процеси, проведення стабілізаційної політики, спрямованої на згладжування циклічних коливань економіки.

5. Макроекономічна нестабільність проявляється також через розширення інфляційних процесів, зростання безробіття. Антиінфляційна державна політика в даний час покликана приборкати інфляцію, підвищити реальні доходи населення за рахунок стабілізації цін. Політика стримування безробіття дозволяє суспільству зберегти трудові ресурси, збільшити виробництво ВВП.

6. Ринкова організація діяльності таких галузей, як охорона здоров'я, освіта, наука, культура і ін., Не завжди забезпечує їх прибуткове функціонування, а значить, і інтерес до них приватного сектора. Тоді держава, зацікавлена в нормальному розвитку всіх сторін життєдіяльності суспільства, або бере організацію роботи цих галузей на себе, або стимулює приватний сектор до організації бізнесу в цих галузях за рахунок пільгового оподаткування, субсидування та ін.

7. Значна частина населення не в змозі забезпечити собі гідне існування ні через організацію власного виробництва, ні шляхом продажу наявних ресурсів. До цієї групи населення відносяться пенсіонери, інваліди, неповнолітні, студенти, вимушено безробітні і т.д. Держава з метою підтримки сприятливого соціального клімату в суспільстві має за допомогою бюджетно-податкової політики займатися перерозподілом створеного доходу так, щоб забезпечити нормальне існування названих категорій населення. Отже, підіб'ємо підсумки.

Держава створює засоби комунікації і підтримує їх на необхідному рівні. Воно сприяє виконанню економічною системою своїх функцій в суспільстві, а при необхідності бере частину з них на себе. Воно підтримує існуючі форми власності і ринкові структури, дає можливість ефективно функціонувати економіці. Це сприяння передбачає також, що держава прагне підтримувати стабільність економіки. Як представник інтересів суспільства в цілому, держава зацікавлена в стійкому, збалансованому розвитку всіх своїх підсистем, щоб можливі негативні тенденції в розвитку економіки не привели до руйнівних наслідків. Держава прагне подолати негативні наслідки ринку, забезпечити його ефективне функціонування. Різноманіття функцій і напрямків діяльності органів влади може бути зведено в єдину систему, показану в табл.

1.2. Сутність та завдання соціальної політики

Соціально-економічний розвиток країн т.з «перехідного періоду», до яких на даному етапі часу відносять і Україну, дають підстави стверджувати, що, головним чином, загальноприйняті економічні закони визначають характер та швидкість перетворень.

У державах перехідного періоду дуже висока швидкість соціальних змін, наслідком чого є зростання некерованості та потенційної конфліктності розвитку фактично будь-яких процесів.

Тому, задля ефективного керування державою, важливим є виконання, як мінімум, двох умов:

- 1) зменшення часу перехідного періоду з ціллю зниження витрат матеріальних та нематеріальних ресурсів;
- 2) підтримання соціальної сфери в стані рівноваги протягом усього перехідного періоду з метою недопущення соціальної напруженості та потрясінь, тобто забезпечення максимально можливої стійкої діяльності

соціальної, політичної та економічної систем самостійної держави як системи в цілому [22].

Це змушує до необхідності поглибленого вивчення таких понять як «соціальна політика», «соціальна економіка» і «соціальна держава», історії їх виникнення та розвитку. Термін «соціальна політика» часто вживається як у науковій літературі, так і в повсякденному побуті і часто в нього вкладаються різні поняття.

По-різному інтерпретують соціальну політику юристи, економісти, політологи та журналісти. В зв'язку з чим, поняття соціальної політики не має однозначного тлумачення, і, на думку деяких авторів, їй неможливо дати якесь всеосяжне визначення [38].

Істотний вплив на те, що це поняття так різноманітне інтерпретується, роблять наступні фактори:

- устрій держави, ідея та ідеологія;
- рівень освіченості і самосвідомість населення; - рівень життя громадян;
- культурні умови, традиції, звичаї;
- етнічний склад населення;
- віросповідання, їх кількість і характер;
- рівень розвитку соціальних і гуманітарних наук;
- правова система;
- вплив професійних асоціацій і громадських організацій, і інші фактори

[39].

У наукових словниках і збірниках пишуть про те, що під соціальною політикою можна розуміти як наукову дисципліну, так і практичну діяльність [56].

Так її визначає польський автор Едвард Россет, для якого соціальна політика є системою ідей і дій, спрямованих на поліпшення рівня життя населення [51].

Російський автор В.І. Даниленко дає, на наш погляд, найбільш широке і складне визначення. Він трактує соціальну політику як сукупність установлений,

процес залагодження конфлікту і знаходження взаємоприйняттого рішення, а також прийняття рішень і проведення заходів в області соціальних гарантій.

В інституціональному відношенні до соціальної політики автор зараховує три види систем:

- 1) класичні системи соціальних гарантій, наприклад, страхування при настанні старості, хвороби, допомога по безробіттю,
- 2) нові системи страхування від ризиків втрати доходів і при інших тяжких положеннях,
- 3) систему інституціолізованого врівноваження між організованими і неорганізованими інтересами, наприклад за допомогою права на створення союзів і коаліцій, тарифної автономії, охорони праці [5].

Економісти розглядають соціальну політику в дещо іншому світлі. Наприклад, на думку Ніколаса Барра, соціальна політика - це політика держави, спрямована на пом'якшення нерівності в розподілі доходів, неминуче притаманного ринковій економіці, на ослаблення диференціації доходів і майна громадян, а також на пом'якшення протиріч між учасниками ринкової економіки і запобігання соціальних конфліктів на економічному ґрунті [37].

Також серед учених немає єдиної думки, що вважати предметом (об'єктом) соціальної політики. Спочатку, з XVI до XIX століття предметом соціальної політики стала злидні, убогість, які наростали і поширювалися, створюючи загрозу самому існуванню людства. У Польщі в той період причини бідності і убогості позначив Фридерик Скарбек.

Він виділив два роду факторів. До першого відніс причини державні:

- 1) нерівномірний розподіл багатства в країні;
 - 2) поневолення робітничого класу;
 - 3) місцеві обставини, що утрудняють працівникам поліпшення умов життя;
 - 4) привілейованість одного класу по відношенню до іншого;
 - 5) несприятливі торговельні та політичні відносини;
- До іншого роду автор відніс особисті причини:

- 1) лінь, неробство;

- 2) розбещеність, розпуста;
- 3) брак ощадливості в управлінні домашнім господарством;
- 4) захопленість азартними іграми;
- 5) хвороби і небажання їх лікувати;

6) випадкова втрата житла. Аналізуючи наведені фактори, можна зробити висновок, що аж до початку XX століття об'єктом соціальної політики був робітничий клас, який був найбільш підданий впливу, як зовнішніх, так і особистісних несприятливих факторів [55, s 58-59.].

З розвитком таких наук, як політологія і соціологія, об'єктом соціальної політики стає все населення країни [60].

Так, польський автор Антоній Райкевіч, вважає, що предметом досліджень соціальної політики є частина загальної соціально-господарської політики, що стосується умов життя суспільства, міжособистісних відносин і змін громадської структури [48].

До суб'єктів соціальної політики належать органи законодавчої і виконавчої влади різних рівнів, роботодавці в різних секторах економіки, також профспілкові та інші громадські організації, які впливають на розробку державної соціальної політики [41].

Однак деякі автори, наприклад Вітольд Турновецький всі органи, інституції та організації, завданням яких є встановлення норм соціальної політики та реалізація її цілей, називають предметами, а не суб'єктами соціальної політики [58].

Історично ідеї соціальної політики мали своїм початком теорії соціальної держави [45].

Слово «соціальний» в латинській мові означає «загальний», «громадський», тобто що відноситься до життя людей в суспільстві. Тому «соціальним» в найширшому значенні цього слова є будь-яка держава, будучи продуктом суспільного розвитку. Однак в даному випадку під «соціальною державою» розуміється держава, що володіє особливими якостями і функціями. Існування і діяльність соціальної держави тісно пов'язані з такими суспільними

явищами, як демократія, громадянське суспільство, правова держава, свобода і рівність, права людини. Ідея соціальної державності сформувалася в кінці XIX - початку XX ст. (Тобто пізніше ідеї правової держави) як результат об'єктивних соціально-економічних процесів, що відбуваються в житті суспільства, коли в протиріччя увійшли два його найважливіших принципу принцип свободи і принцип рівності.

Теоретично склалося два підходи до співвідношення цих принципів. Адам Сміт, Джон Стюарт Мілль, Бенжамен Констан, Джон Локк та ін. Відстоювали теорію індивідуальної свободи людини, ставлячи державі в якості основного обов'язку охороняти цю свободу від будь-якого втручання, в тому числі і від втручання самої держави. При цьому вони розуміли, що в кінцевому рахунку, така свобода призведе до нерівності, однак вважали свободу найвищою цінністю [47].

Інший підхід розвиває французький філософ Жан-Жак Руссо, який, не заперечуючи значення індивідуальної свободи, вважав, що все повинно бути підпорядковане принципу рівності, забезпечувати що питання держави [50]. Багато дослідників пов'язують появу ідей про формування соціальної держави з теоріями Т. Гоббса і Дж. Локка, що були результатом осмислення Англійської революції 1648 г. [14].

Принцип індивідуальної свободи, який розкріпачував ініціативу і самодіяльність людей, сприяв розвитку приватного підприємництва та ринкового господарства, мав, таким чином, економічне підґрунтя в період зміцнення економічної могутності буржуазних держав.

Однак до кінця XIX століття, у міру розвитку і накопичення багатства, почало відбуватися майнове розшарування суспільства, його поляризація, яка загрожує соціальним вибухом. І в цій ситуації принцип індивідуальної свободи втратив свою актуальність і поступився місцем принципу соціальної рівності, що вимагає від держави перейти від ролі «нічного стража» до активного втручання в соціально-економічну сферу.

Саме в такий історико-політичній обстановці і починає формуватися поняття соціальної держави, розуміння його особливих якостей і функцій. Поняття «соціальна держава» вперше вжив в 1850 р Лоренц фон Штейн [11].

Він включив в перелік функцій держави «підтримку абсолютної рівності в правах для всіх різних суспільних класів, для окремої приватної самовизначається особистості за допомогою своєї влади».

Держава, згідно Штейна, «має сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, так як, в кінцевому рахунку, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і саме в цьому сенсі йдеться про соціальну державу» [57]. Надалі ідея соціальної держави починає отримувати все більше визнання, втілюватися в практиці і конституціях сучасних держав. Вперше держава було названо соціальним в Конституції ФРН 1949 г. [26]. Так чи інакше принцип соціальності виражений в конституціях Франції, Італії, Португалії, Туреччини, Іспанії, Греції, Нідерландів, Данії, Швеції, Японії та ін. Держав [19].

Велике значення для теорії і практики соціальної держави мало навчання англійського економіста Дж. Кейнса, під впливом поглядів якого сформувалася концепція держави загального благоденства, яка виходить із зростання соціальної функції держави [42].

Слід зазначити, що багато (особливо російські) дослідники вважають каталізатором процесу розвитку ідеї соціальної держави та втілення її в життя на Заході виникнення Радянського Союзу, постійно декларував у своїх конституціях та інших законодавчих актах соціальну орієнтованість політики. І, хоча політична теорія і декларації соціалізму перебували в протиріччі з реаліями відсутності демократії, громадянського суспільства, правової держави і приватної власності як економічної основи цих інститутів, не можна заперечувати досягнень в соціальній політиці соціалістичних держав [9].

Хоча в таких соціально-економічних умовах соціально орієнтована діяльність соціалістичної держави могла мати тільки патерналістський, наставницький характер, пов'язаний з встановленням рівності бідних. Справді соціальна держава можливо лише в умовах демократії, громадянського

суспільства і має бути правовою в сучасному значенні цієї характеристики. В даний час правова держава повинна бути соціальним, а соціальна держава не може не бути правовою. Тим часом історично, а також в деяких сучасних концепціях, наприклад, в підході австрійського економіста і політолога Ф.А. Хайєка, між принципами правової і соціальної держави можна фіксувати певне протиставлення. Головним аргументом Хайєка є те, що всі види соціалізму, колективізму і системи планової економіки суперечать принципам правової держави і приватного права. Причини варварства і насильства тоталітарних режимів того часу в Німеччині, Італії та Радянському Союзі знаходяться, на думку Хайєка, не в особливій агресивності населення цих країн, а в здійсненні соціалістичного вчення планової економіки, яка неминуче веде до пригнічення і придушення, навіть якщо це і не було початковою метою прихильників соціалізму [43].

Теорія і практика правової держави, як уже зазначалося, передували ідеї і практичного втілення держави соціального, і їх можна розглядати як певні етапи в розвитку суспільства. Соціальна держава прийшла слідом за правовим тому, що останнім в його класичному ліберальному варіанті спиралося, насамперед, на принципи індивідуальної свободи, формальної юридичної рівності і невтручання держави в справи громадянського суспільства. А це призвело до глибокого фактичного нерівності, кризових станів в економіці і класову боротьбу [35].

Все це поставило перед державою переходу в новий якісний стан, виконання нових функцій. П.І. Новгородцев обґрунтовано розглядав соціальне реформування як «нову стадію розвитку правової держави» [25].

В наші дні демократичні держави прагнуть знайти оптимальну міру поєднання правового і соціального принципів. На думку Еслін-Андерсена існують три способи організації соціальної держави. Перша модель: держава направляє адресну допомогу «людям, які найбільше її потребують». Це вимагає жорсткого бюрократичного контролю над усіма учасниками процесу розподілу. В рамках другої моделі держава розподіляє ресурси серед всіх людей, які відповідають певним, легко встановлюються критеріям (наприклад, при

народженні дітей, отриманні лікування, пенсій та ін.) При цьому рівень бюрократизації - мінімальний. Реалізація цього вимагає високого рівня оподаткування. Модель реалізували скандинавські міністри Карл Крістіан Стейнске і Густав Меллер в 30-х роках XX століття, і вона є домінуючою в Скандинавії. Третю модель можна спостерігати в Великобританії (модель Беверіджа). Вона ґрунтується на побудові громадянського суспільства, яке гарантує громадянам певний рівень добробуту, «яке є правильним і справедливим». Цей рівень потім може бути змінений відповідно до потреб. Еспін-Андерсен стверджує, ґрунтуючись на порівняльному історичному аналізі існуючих соціальних держав, які називаються в т.ч державами загального добробуту, що в них реалізується, відповідно, три типи політики: лібералізм, корпоративізм і соціал-демократія [40].

Хоча витоки соціальної політики держави знаходяться в далекому минулому, коли правителі, наприклад римські цезарі, дбали про надання народу «хліба і видовищ», однак про соціальну державу як особливої політико-правової реальності можна говорити лише тоді, коли соціально орієнтована політика фактично стає основним напрямком його діяльності та поширюється на широке коло об'єктів. Крім того, соціальним може бути тільки держава, що має високий рівень економічного розвитку, причому в структурі економіки повинна бути врахована соціальна орієнтація держави. У зв'язку з цим момент реального виникнення соціальних держав слід віднести до 60-х років XX століття. У конкретній країні початкову стадію формування соціальної держави слід пов'язувати з встановленням відповідальності держави за надання кожному громадянину прожиткового мінімуму, що в подальшому трансформується в обов'язок держави забезпечити кожному громадянину гідний рівень життя. Крім того, слід враховувати, що проведення державою соціально орієнтованої політики є важкий процес, що обумовлено необхідністю враховувати суперечливі, майже виключають один одного фактори. Соціальна держава має постійно налагоджувати важко досяжний баланс між свободою ринкової

економіки і необхідністю впливати на розподільні процеси з метою досягнення соціальної справедливості, згладжування соціальної нерівності [50].

Російська дослідник Е.А. Лукашева справедливо пише: «Відмовляючись від обмеженої ролі «нічного стража» і прагнучі забезпечити всім громадянам гідний рівень життя, держава не повинна переступити межу, за якою починається грубе втручання в економіку, придушення ініціативи і свободи підприємництва» [21].

У зв'язку з цим не випадково серед сучасних політичних рухів Заходу склалося своєрідне поділ праці: консерватори роблять більший акцент на індивідуальній і політичній волі - правовому принципі, а соціал-демократи і близькі до них ліберали - на зближення доходів і життєвих шансів як матеріальному умови свободи кожного, тобто на соціальному принципі [13]. Становлення соціальної держави - це процес не тільки економічний і політичний, але і процес моральний, що вимагає «людського» виміру [36]. З урахуванням сказаного можна зробити висновок, що умовами існування соціальної держави та його характерними ознаками є:

1. Демократична організація державної влади.
2. Високий моральний рівень громадян і насамперед посадових осіб держави.
3. Потужний економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи для перерозподілу доходів, не ущемляючи істотно положення власників.
4. Соціально орієнтована структура економіки, що проявляється в існуванні різних форм власності зі значною часткою власності держави в потрібних областях господарства.
5. Правовий розвиток держави, наявність у нього якостей правової держави.
6. Існування громадянського суспільства, в руках якого держава виступає інструментом проведення соціально орієнтованої політики.

7. Яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави, що проявляється в розробці різноманітних соціальних програм і пріоритетності їх реалізації.

8. Наявність у держави таких цілей, як встановлення загального блага, утвердження в суспільстві соціальної справедливості, забезпечення кожному громадянину:

- гідних умов існування;
- соціальної захищеності;
- рівних стартових можливостей для самореалізації особистості.

9. Наявність розвиненого соціального законодавства (законодавства про соціальний захист населення, наприклад Кодексу соціальних законів, як це має місце в Німеччині).

10. Закріплення формули «соціальна держава» в конституції країни [31].

Говорячи про функції соціальної держави, слід мати на увазі наступні обставини:

а) йому притаманні всі традиційні функції, обумовлені його природою держави як такої;

б) на утримання всіх функцій соціальної держави накладає відбиток його загальне соціальне призначення, тобто традиційні функції як би переломлюються через призму цілей і завдань соціальної держави, і в цьому плані можна вести мову про наявність у нього загальної соціальної функції (загалом соціальне призначення);

в) в рамках загальної соціальної функції можна виділити специфічні напрямки діяльності соціальної держави специфічні функції [59].

До них, зокрема, відносяться:

- підтримка соціально незахищених категорій населення
- охорона праці та здоров'я людей;
- підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства;

- згладжування соціальної нерівності шляхом перерозподілу доходів між різними соціальними верствами через оподаткування, державний бюджет, спеціальні соціальні програми;
- заохочення благодійної діяльності (зокрема, шляхом надання податкових пільг підприємницьким структурам, які здійснюють благодійну діяльність);
- фінансування і підтримка фундаментальних наукових досліджень і культурних програм;
- боротьба з безробіттям, забезпечення трудової зайнятості населення, виплата допомоги по безробіттю;
- пошук балансу між вільною ринковою економікою і заходом впливу держави на її розвиток з метою забезпечення гідного життя всіх громадян;
- участь в реалізації міждержавних екологічних, культурних та соціальних програм, рішення загальнолюдських проблем; - турбота про збереження миру в суспільстві [54].

Конституція України закріплює принцип соціальної спрямованості держави: «Стаття 1: Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Стаття 3: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [17].

Однак поки Україна можна назвати лише країною, що знаходиться на перехідній стадії до соціальної держави, а наведене вище положення Конституції розцінювати як програмну установку.

Можна назвати деякі проблеми створення соціальної держави в Україні:

- Україна ще не знайшла опори в праві, в правах людини і соціальна держава в Україні не може спертися на фундамент правової держави: створення соціальної держави у нас не є новим етапом розвитку правової держави [4] ;

- слабкий розвиток (хоча й, в останні роки було не мало зроблено в питаннях децентралізації, прозорості державних інститутів і т.п) демократичних принципів в організації державної влади;

- відсутність історично розвинутого інституту приватної власності і громадянську повагу до прав власників, які дозволяли б здійснювати міри перерозподілу доходів, не ущемляючи істотно свободи і автономії власників; - не ліквідували монополії в найважливіших видах виробництва і збуту, (хоча, варто зазначити, що процес запустили) що призводить до відсутності реальної конкуренції, і, як наслідок,

- ринкового регулювання економічних, а в деякій мірі і соціальних процесів;

- відсутнє розвинуте, зріле громадянське суспільство;

- знижений рівень моральності в суспільстві, практично втрачені звичні духовні орієнтири справедливості і рівності [34];

- існуючі політичні партії України не мають чітких соціальних програм і уявлень про шляхи реформування суспільства, передвиборні програми тієї чи іншої політичної сили рідко відповідають подальшим діям після її приходу до влади, що породжує недовіру суспільства до будь-яких політичних лідерів і їх програмами реформ; - в суспільстві відсутні чітко позначені реальні цілі, практично і науково вивірені моделі життєустрою; - в процесі звільнення українського суспільства від тотального втручання держави за інерцією знижена його соціальна роль.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ, ПРОГРАМУВАННЯ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

2.1. Державне регулювання доходів населення, обсягу споживання матеріальних благ та послуг

У життєдіяльності громадян істотне значення мають доходи, оскільки є джерелом задоволення їх різноманітних потреб. Основою доходів кожної людини виступає заробітна плата. Однак в сучасних умовах часто відбувається так, що величина заробітної плати не здатна забезпечити навіть найнеобхідніші умови існування людини. Виходячи з цього, державі необхідно встановлювати мінімальний розмір заробітної плати і стабілізувати в цілому заробітну плату працівника, а також для населення знаходити інші джерела доходів. На сьогоднішній день доходи переважної більшості населення істотно нижче в порівнянні з доходами незначної частини населення.

Як наслідок з вищесказаного зароджується соціальна напруженість в суспільстві, подолання якої є завданням держави. На прикладі, варто згадати складні соціально-економічні обставини у 2014 рр. які обумовили необхідність українського уряду, до ручного регулювання мінімальної заробітної плати. Так в період з 2016 по 2021 її величина зростала з 1600 до 6500, або 4 рази. [33].

До економічних чинників бідності необхідно зарахувати:

1. Невисоку ефективність роботи, яка обумовлюється відсутністю інвестицій в сучасне обладнання.
2. Значну диференціацію заробітної плати.
3. Незначну конкурентоспроможність продукції.
4. Присутність некваліфікованої праці, що зменшує здатність економіки створювати продукти з доданою вартістю.

5. Велика кількість держвласності в усіх галузях економіки. Тут варто відзначити: на досвіді приватна власність генерує більший дохід, ефективність і як наслідок – більші надходження з податків, що обумовлене більшим інтересом

приватного власника до бізнеса та меншою, або взагалі відсутньою корупційною складовою, порівняно з власністю державною.

6. Відсутні ресурсні можливості країни з метою допомоги малозабезпеченим верствам населення. Що обумовлюється п'яти вищезгаданими пунктами.

Ключовим і провідним фактором бідності і отримання невисоких доходів громадянами в Україні виступає низький, порівняно з іншими європейськими країнами рівень заробітної плати. На даний період часу навіть середня заробітна плата не здатна надати громадянам прийнятні умови життя.

Доходи населення являють собою сукупність грошових коштів і матеріальних благ, отриманих домашніми господарствами за той чи інший проміжок часу. Роль доходів обумовлюється наступним: ступінь споживання громадян перебуває в безпосередній залежності від рівня доходів.

Як правило, дохід окремого домогосподарства поділяють на такі групи: Перша група - дохід, що отримується власником засобу виробництва - праці;

Друга група - дохід, що отримується за рахунок використання інших чинників виробництва (землі, капіталу, підприємницьких здібностей);

Третя група - трансфертні платежі (пенсії, стипендії, допомоги).

Надаючи в розпорядження господарюючих суб'єктів різні економічні ресурси, домогосподарства отримують належне заохочення у вигляді заробітної плати, відсотка, прибутку і ренти.

Вищезазначені елементи в своїй сукупності виступають в ролі доходу домогосподарств. Повний процес утворення доходів населення можливо відобразити в два етапи: перший етап характерно формування нової вартості, а інший етап має на увазі перерозподіл новоствореної вартості, яка базується на підставі відносин власності, тобто відповідно до умов створення. Перерозподіл доходів, яке відбувається в рамках бюджетної системи країни, закінчує процедуру кінцевого формування доходів населення. Витяг доходів громадянами може здійснюватися двома способами. Відповідно до першого

способу, відбувається розподіл у зв'язку з залученням населення в національній економіці.

Цей тип розподілу являє собою горизонтальний розподіл доходів, коли деяка частина національного доходу припадає тим категоріям населення, які беруть активну участь в ринковій економіці.

Власна частина доходу ними витягується у вигляді зарплати, прибутку, платні, ренти і відсотка. Згідно з другим способом, доходи йдуть до тієї частини населення, яка з тих чи інших причин, не залежних від них, не в змозі брати активну участь в ринковій економіці. У перелік подібних категорій населення загальноприйняте зараховувати: інвалідів, безробітних та ін.

В такому варіанті розподілу доходів, яке також називають вертикальним, держава виступає в якості основного учасника і встановлює правила регулювання даного процесу відповідно до загальновстановленими соціальними нормами. Перераховані вище категорії населення забезпечуються доходами, представленими у вигляді платежів з державного бюджету, що представляють собою соціальні трансферти і здійснюваних у вигляді пенсій, різних допомог і стипендій [40, с. 108].

У більшості випадків доходи населення застосовуються для покупки товарів і оплати послуг, сплати податків і різноманітних внесків, накопичення заощаджень у внесках та цінні папери, покупки валюти. Безумовно, що на рівень доходів населення впливає стан економіки країни, що в свою чергу залежить від рівня корупції та здатності держаних інституцій їй протистояти. Разом з тим, неможливо не враховувати такі фактори впливу на рівень доходів населення, як особисті якості людей, що мають важливе значення для праці і трудових відносин.

До них відносяться особливості їх психологічної стійкості і працьовитості, спрямовані на матеріальне благополуччя як на цінність і мета життя, схильність до лідерства, інтереси до індивідуальної або колективної роботи і т.п. З числа факторів, що впливають на рівень доходів неможливо не брати до уваги також вплив везіння і успіху [53, с.87].

При цьому, доходи стають умовою певних соціальних явищ, які впливають на трудову поведінку людей, їх зайнятість і кар'єрне зростання, взаємини в суспільстві і, в підсумку, на якість життя громадян країни. Таким чином, маючи в своєму розпорядженні достатньо коштів, індивід здатний змінити одну роботу на іншу, отримати освіту і побудувати професійну кар'єру, обзавестися засобами виробництва і стати власником, підприємцем або самостійно зайнятим працівником.

Доходи виступають як умова розшарування суспільства, появи в ньому нерівності. При цьому розрізняють соціальну нерівність і економічну. Соціальна нерівність проявляється в різному доступі різних категорій населення до соціально-значущих благ, недостатнім ресурсів, ліквідним цінностям. Економічна нерівність полягає в тому, що мінімальна частина населення постійно володіє величезною часткою національного багатства. Це явище відоме також як закон З одного боку, населення будь-якої країни нерівномірно розподіляється за рівнем доходів, з іншого боку, загальний обсяг доходів також нерівномірно розподіляється по групах населення [49, с.118].

Слід вказати на те, що держава у результаті регулює не тільки обсяг заробітної плати, а й рівень надання соціальних благ та послуг, щоб стримувати економічний баланс.

2.2. Сутність та основні принципи соціально-економічного прогнозування

Під прогнозом розуміється науково-обґрунтоване судження про можливі стани об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни його здійснення.

Соціально-економічне прогнозування - це процес розробки економічних і соціальних прогнозів, заснований на наукових методах пізнання економічних і соціальних явищах і використання всієї сукупності методів, способів і засобів економічної прогностики.

Прогнозування має дві сторони або площини конкретизації: (deskриптивну, описову); (предписову). [3]

Передбачення означає опис можливих чи бажаних перспектив, станів, рішень проблем майбутнього.

Передбачення означає вирішення цих проблем, шляхом використання інформації про майбутнє в цілеспрямованій діяльності. Таким чином, в прогнозуванні розрізняють два аспекти: теоретико-пізнавальний та управлінський.

Економічне прогнозування має своїм об'єктом процес конкретного розширеного відтворення у всьому його різноманітті. Предметом економічного прогнозування є пізнання можливих станів функціонуючих економічних об'єктів у майбутньому, дослідження закономірностей і способів розробки економічних прогнозів. [18]

В основі економічного прогнозування лежить припущення про те, що майбутній стан економіки значною мірою зумовлюється її минулим і сьогоденням станами.

Майбутнє несе в собі і елементи невизначеності.

Це пояснюється наступними моментами:

- наявністю не одного, а безлічі варіантів можливого розвитку;

1 дія економічних законів у майбутньому залежить не тільки від минулого і сьогодення станів економіки, але і від управлінських рішень, які ще тільки повинні бути прийняті і реалізовані;

2 неповнота ступеня пізнання економічних законів, дефіцит і недостатня надійність інформації.

Єдність визначеності (детермінованості) і невизначеності майбутнього - вирішальна передумова економічного прогнозування. [20]

Якби майбутнє було повністю визначеним, то тоді б не було потреби в прогнозуванні. При невизначеності майбутнього сама можливість економічного прогнозування виключається. Важливу роль у розвитку економічного прогнозування грає прикладна наукова дисципліна прогностика і її складова

частина - економічна прогностика. Прогнозування слід розглядати в комплексі з більш широким поняттям - передбаченням, яке дає випереджаюче відображення дійсності, заснований на пізнанні законів природи, суспільства і мислення.

Розрізняють три форми наукового передбачення: гіпотезу, прогноз і план. [28]

Гіпотеза характеризує наукове передбачення на рівні загальної теорії. На рівні гіпотези дається якісна характеристика досліджуваних об'єктів, що виражає загальні закономірності їх поведінки. Прогноз в порівнянні з гіпотезою має значно більшу якісну і кількісну визначеність і відрізняється більшою вірогідністю. План являє собою постановку точно визначеної мети і передбачення конкретних, детальних подій досліджуваного об'єкта. Його відмінні риси: визначеність, конкретність, адресність, обов'язковість або індуктивність.

Між прогнозом і планом є істотні відмінності. Прогноз носить ймовірний, а план обов'язковий характер. План - це однозначне рішення, прогноз ж за своєю сутністю має ймовірний зміст.

У той час як планування спрямоване на прийняття та практичне здійснення управлінських рішень, мета прогнозування - створити наукові передумови для їх прийняття. Таким чином, завдання економічного прогнозування полягає, з одного боку, в тому, щоб з'ясувати перспективи найближчого або більш віддаленого майбутнього в досліджуваній області, а з іншого боку, сприяти оптимізації поточного і перспективного планування і регулювання економіки, спираючись на складений прогноз.

Соціально-економічне прогнозування ґрунтується на наступному числі принципів. Розглянемо найважливіші з них.

Принцип системності прогнозування означає, що народне господарство розглядається, з одного боку як єдиний об'єкт, а з іншого - як сукупність відносно самостійних об'єктів або напрямків прогнозування. Системний підхід передбачає побудову прогнозів на основі системи методів і моделей, що характеризується певною субординацією і послідовністю, що дозволяє розробляти узгоджений і

сумісний прогноз економічного розвитку по кожному об'єкту народного господарства. Однак, в умовах перехідної економіки побудувати цілісну систему моделей соціально-економічного прогнозування, дуже складно. У зв'язку з чим необхідна уніфікація блокових моделей, використання обчислювальних методів рішення, створення інформаційного банку даних. [24]

Принцип єдності політики і економіки означає, що при розгляді питань розвитку економіки, складанні прогнозів і програм слід виходити із сукупності економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання та в той же час по деяких напрямках прогнозування необхідно, в першу чергу, враховувати загальнодержавні питання (стійкість фінансової системи, забезпечення цілісності країни, її обороноздатності і т.д.). Принцип наукової обґрунтованості означає, що в економічному прогнозуванні всіх рівнів необхідний всебічний облік вимог об'єктивних економічних та інших законів розвитку суспільства, використання наукового інструментарію, досягнень вітчизняного і зарубіжного досвіду формування прогнозів. Принцип адекватності (відповідності) прогнозу об'єктивним закономірностям характеризує не тільки процес виявлення, а й оцінку стійких тенденцій і взаємозв'язків у розвитку народного господарства і створення теоретичного аналога реальних економічних процесів з їх повною і точною імітацією. Принцип варіантності прогнозування пов'язаний з можливістю розвитку народного господарства і його окремих ланок за різними траєкторіями, при різних взаємозв'язках і структурних співвідношеннях. Джерелами виникнення різних варіантів розвитку народного господарства служать можливі якісні зрушення в умовах відтворення при переході від екстенсивних методів його розширення до інтенсивності, при створенні нових умов господарювання. Принцип цілеспрямованості передбачає активний характер прогнозування, оскільки зміст прогнозу не зводиться тільки до передбачення, а включає і цілі, які належить досягти в економіці шляхом активних дій органів державної влади та управління. [2]

2.3. Сутність державного програмування.

Об'єктивна необхідність державного програмування економіки зумовлена необхідністю глибоких і швидких структурних змін в національній економіці і недостатньою ефективністю ринкових механізмів. Основним завданням програмування як форми державного регулювання економіки є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісні зміни економіки і стимулювання її розвитку.

Мета державного програмування полягає в забезпеченні найбільш ефективного варіанту розвитку економіки.

Програмування як форма державного регулювання економіки є особливим способом втручання держави в економіку товаровиробника, який коригує її в потрібному в даний час напрямку; виступає як сучасний неадміністративний метод організації економіки, оскільки не управляє суб'єктами ринку, а тільки орієнтує їх у поведінці і забезпечує самостійність; основу програмування становить структурне регулювання з точки зору об'єкта програмування.

Отже, програмування - це процес орієнтації економіки з боку органів державного управління шляхом регулярного комплексного і впливу на її структуру відповідно до поставленої мети соціально-економічного розвитку на певний період.

Основу державного програмування становлять розробка і виконання державних програм економічного і соціального розвитку. Ці програми існують не як субординовані одна щодо іншої, а як співіснуючі і взаємодоповнюючі.

Державні програми включають комплексні програми розвитку національної економіки; спеціальні програми розвитку окремих галузей, секторів, територій. Прикладом комплексної програми в Україні є програма, «Національна економічна стратегія - 2030» а спеціальної - Державна програма ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, Національна програма розвитку паливно-енергетичного комплексу, Програма конверсії військово-промислового і машинобудівного комплексу, Державна програма зайнятості населення, Державна програма соціального захисту населення, програма надзвичайних

заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану, Державна програма приватизації, Державна програма підтримки підприємництва і т.д.

Особливістю програми є те, що функції розробки програм відділені від функцій їх реалізації. Виконання функцій знаходиться в руках різних суб'єктів господарювання, що робить їх необов'язковими при виконанні як для самих суб'єктів господарювання, так і для органів державного управління. Програма розглядається як керівництво, орієнтир, який може коригуватися в часі.

Виняток становлять державні цільові комплексні програми (DRM).

Комплексні цільові народногосподарські програми - це директний, адресний плановий документ, в якому передбачений комплекс економічних, техніко-виробничих, організаційних, науково-дослідних та інших заходів, ресурси, терміни і виконавці, об'єднані метою вирішення глобальної народногосподарської проблеми. У реалізації таких програм беруть участь кілька галузей, регіонів, науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій. Координаторами комплексних цільових народногосподарських програм виступають органи державної влади.

За змістом комплексні цільові програми поділяються на: соціально-економічні (спрямовані на підвищення добробуту населення, поліпшення умов праці і відпочинку та ін.); виробничі (спрямовані на збільшення обсягів виробництва певних видів продукції, розвиток нових виробництв, підвищення конкурентоспроможності продукції, нарощення видобутку ресурсів і т.п.); науково-технічні (спрямовані на розвиток наукових досліджень, впровадження у виробництво нових видів техніки і технології); екологічні (спрямовані на здійснення природоохоронних проектів); регіональні (спрямовані на формування територіально-виробничих комплексів, вдосконалення господарювання в окремих регіонах і т.п.); інституційні (орієнтовані на вдосконалення організації управління господарськими системами).

Цільова комплексна програма, як правило, включає такі основні елементи:

1. Цільовий (формулюються головні та часткові завдання і програми, послідовність їх реалізації).
2. Структурний (передбачає перелік об'єктів народного господарства, об'єднаних за ознакою їх цільового призначення).
3. Техніко-економічне (містить комплекс заходів, які знаходяться в компетенції відповідних державних відомств).
4. Ресурсний (характеризує обсяг і склад ресурсів, необхідних для реалізації намічених заходів).
5. Організаційний (у всіх елементах програми передбачаються джерела і терміни виділення ресурсів, відповідальні за виконання намічених заходів).

Прикладом цільових на 2021 рік програм в Україні є:

1. «Молодь України» на 2021-2025 роки
2. «Доступна іпотека 7%» Суть якої – держава компенсує частину процентної ставки, що перевищує 7 % річних. Запуск відбувся 1 березня 2021 року. Програма є частиною іншої – «Доступні кредити 5-7-9%».

Показники цільових комплексних програм входять до складу індикативного плану. До таких показу телям відносяться: виробництво найважливіших видів продукції для потреб програм; державні замовлення (контракти) на виробництво (поставку) продукції для потреб виконання програм; перелік найважливіших об'єктів державного будівництва; витрати з державного бюджету на реалізацію цільових програм; витрати валютних ресурсів і т.п. Цільові комплексні програми фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України. Однак у зв'язку з напруженістю бюджету можуть залучатися кошти державного кредиту, кошти підприємств. Механізм формування і реалізації засобів для фінансування цільових комплексних програм знаходиться на особливому контролі.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

3.1. Основні характеристики й система критеріїв оцінки соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України та її регіонів

Значний інтерес викликає підхід до потенціалу як до виробничих можливостей економіки регіону. Економісти, які дотримуються такої точки зору, під виробничими можливостями розуміють безліч всіх можливих поєднань витрат трудових і матеріальних ресурсів і випусків продукції. До потенціалу регіону можна спробувати підійти з позицій вартісної оцінки - як до грошового еквіваленту суспільного визнання корисності економічної діяльності. Але навряд чи це доцільно в зв'язку з проблемою виміру корисності будь-якої діяльності, в тому числі і економічної. Потенціалом можна вважати сукупність суспільно значущих результатів, які можуть бути отримані в результаті функціонування господарської системи. Але і тут виникає питання: а наскільки вони значущі, як їх співвідносити між собою? У науковій літературі обговорюється в основному економічний аспект регіонального потенціалу, перші спроби з'ясування суті якого відносяться до початку 70-х років. Методологічною основою визначення сукупного ресурсного потенціалу, поряд з теорією факторів, є теорія регіонального відтворювального процесу, що охоплює взаємозв'язки всіх суб'єктів, чинників і умов регіонального господарства. Регіональний відтворювальний процес включає відтворення трудових, природних, технічних, організаційних, інституційних та інформаційних ресурсів, службовців факторами виробництва людини, суспільства і екологічного середовища. Описана інтерпретація поняття «сукупний ресурсний потенціал регіону» вимагає розробки інструментарію вимірювань. Діагностика стану необхідна для визначення ступеня ефективності використання потенціалу, порівняння з

еталонними значеннями ефективності інших регіонів країни (світу), вибору пріоритетних напрямків інвестування в розвиток потенціалу, для чого необхідно визначити критерії та процес діагностики. У сучасній практиці вимірювань існує підхід до діагностики, заснований на побудові профілю будь-якого об'єкта, що може бути застосовано і до господарського потенціалу регіону [30].

Відтворювальний процес на території зумовлюється ендегенними (внутрішніми, власне територіальними) і екзогенними (зовнішніми по відношенню до території) факторами і умовами. В процесі суспільного відтворення поновлюються, відтворюються як в цілому регіональна соціально-економічна система, так і її складові частини, потенціали. При розробці системної моделі визначення потенціалу території з метою застосування її до дослідження соціально-економічного потенціалу регіону необхідно враховувати наступні основні аспекти аналізу в рамках системного підходу [31]:

1) елементний аспект - виявлення складу потенціалу; види потенціалів; диференційовані характеристики потенціалів; спільність і потужність потенціалів;

2) структурний аспект - встановлення структурних характеристик системи потенціалів: типи зв'язків, кількісні та якісні взаємозалежності;

3) функціональний аспект - встановлення і взаємодія між потенціалами, виявлення функцій потенціалів в системі територіального розвитку; порівняння функцій з метою визначення подібностей і відмінностей; виявлення функціональної структури територіального потенціалу;

4) інтегративний аспект - з'ясування протиріч в системі потенціалів, шляхів і способів вирішення знайдених протиріч; визначення ієрархії потенціалів в залежності від значимості для сталого розвитку координаційних зв'язків системи потенціалів із зовнішнього по відношенню до території середовищем; визначення тісноти даних зв'язків;

5) історичний аспект - розгляд потенціалів території крізь призму їх історичного розвитку; виявлення етапів у формуванні та розвитку потенціалів;

порівняння виявлених тенденцій з загальноросійськими особливостями розвитку.

Серед першочергових проблем, пов'язаних з організацією аналітичних робіт у сфері оцінки та аналізу потенціалу розвитку регіону, слід вказати необхідність його структуризації. В цьому плані ми вважаємо за доцільне підхід, який би розглядав систему потенціалів розвитку регіону у вигляді трьох блоків.

Перший блок - матеріально-технічний, тобто блок базових ресурсних потенціалів території.

Другий блок - фінансово-економічний, об'єднує локальні потенціали, які покликані сприяти реалізації базових ресурсних потенціалів.

Третій блок - інноваційно-інституційний. Це блок потенціалів готовності регіону до соціально-економічних перетворень. Третій блок, по суті, є активною частиною потенціалу розвитку регіону, який створює умови для розширеного відтворення, здатний забезпечувати подальший розвиток матеріально-технічної та фінансово-економічної складових.

Забезпечення узгодженого функціонування цих структур досягається завдяки системі управління відтворювальними процесами, забезпечуючи нормальний перебіг розширеного відтворення, що дає можливість запобігати, пом'якшувати негативні явища або посилювати позитивні. вивчення основних понять потенціалу дозволяє нам стверджувати, що розглянуті підходи не відображають важливі фактори, що зумовлюють інтенсивну складову розвитку регіону, характер виробничих відносин.

Ці відносини важливі для вироблення правильного розуміння не тільки поняття потенціалу розвитку регіону, а й інноваційної діяльності. Вони пов'язують її не тільки з технічних чи технологічних вдосконаленням економіки регіону, а й зовнішньоекономічних факторів виробництва, а також говорять про необхідність врахування якісних аспектів при формуванні потенціалу розвитку регіону. Розглянута модель потенціалу розвитку регіону склалася під впливом наполегливих вимог прискорення науково-технічного прогресу і інтенсифікації використання наявного потенціалу. Тут же слід зазначити, що вона набуває

різний зміст в умовах специфічних для даного регіону установок політики, які задають різну спрямованість регіонального розвитку та виконуваних для цього робіт.

У зв'язку з цим в структурі потенціалу розвитку регіону притаманні такі цілі (в різних пропорціях):

- цілі підтримки (ЦП);
- цілі модернізації (ЦМ);
- цілі оновлення (ЦО).

Визначення різних цілей діяльності і їх пропорцій в проблемної орієнтації потенціалу залежить не тільки від установок політики як такої. Багато в чому остання обумовлюється досягнутим рівнем соціально-економічного розвитку регіону, підготовленістю його власного потенціалу, можливостями кооперації зусиль і міжрегіонального та міжнародного співробітництва. Головною умовою сучасного регіонального розвитку є не створення і збільшення потенціалу як такого, а використання наявного потенціалу та його збільшення в тих напрямках, які можуть забезпечити реальну соціально-економічного віддачу.

Нами досліджені існуючі трактування, класифікаційні структури і методи оцінки продуктивних сил і соціально-економічного потенціалу регіону, викладені в багатьох роботах відомих вчених і фахівців даної області.

Проведений аналіз дозволяє виділити кілька основних методологічних підходів до інтегральної оцінці регіонального економічного потенціалу.

Загальне слабе місце перерахованих методик, на думку авторів, - неможливість оцінити розмах варіації і кількісну ступінь відставання одного регіону від іншого.

При цьому, на думку ряду дослідників, в даний час система показників, що відображаються у статистичній звітності, не відповідає завданням об'єктивної оцінки економічного потенціалу регіонів [32].

Обмежені можливості мають і оцінки регіональної діяльності, які безпосередньо пов'язують оцінки потенціалу розвитку і одержувані результати. Не завжди рівень отриманих результатів може в повній мірі охарактеризувати

потенційні можливості регіону. Оцінки потенціалу розвитку регіону є специфічну сукупність інформативних ознак, що характеризують умови та можливості здійснення діяльності у регіоні. Проблемно-орієнтована оцінка потенціалу розвитку регіону полягає у визначенні відповідності його характеристик специфіці проблем з урахуванням необхідного рівня їх вирішення в заданий період часу. Проблемно-орієнтовані оцінки потенціалу розвитку є елементом і засобом як підвищення ефективності використання вже створеного потенціалу, який бере участь в досягненні поставлених інноваційних цілей, так і визначення умов, необхідних заходів при формуванні потенціалу, що забезпечують досягнення перспективних інноваційних цілей.

Посилення цільової орієнтації інноваційних досліджень в нових умовах, що складаються обмеженості по ресурсам і часу здійснення досліджень призвело до необхідності формування цільових підходів до методів оцінки потенціалу розвитку регіону. Це, в свою чергу, зажадало переосмислення сутності об'єкта оцінки потенціалу розвитку регіону, формування логічної основи, понятійного апарату і системи показників оцінки.

Традиційні обліково-звітні оцінки (як елемент і засіб аналізу інноваційної політики) у багатьох випадках є правомірними, однак в даний час вони не дозволяють в повній мірі відповісти на питання про реальну підготовленості регіону до вирішення конкретного спектру інноваційних завдань.

При такій постановці можливі ситуації, коли накопичені інноваційні ресурси в разі їх невідповідності специфіці певних завдань приносять суспільству не користь, а тільки витрати і збитки, пов'язані зі збереженням і підтриманням накопичених ресурсів науки. Потенціал розвитку регіону відіграє важливу роль у вирішенні конкретних технічних, економічних і соціальних завдань. Але сам по собі сучасний потенціал розвитку не може гарантувати досягнення реального ефекту від науково-технічної діяльності, який залежить від зовнішніх факторів, що знаходяться поза сферою її діяльності.

Обмеження масштабів реалізації нововведень науки і техніки може бути пов'язано з неготовністю інноваційного та виробничого потенціалів або окремих

їх складових ефективно і своєчасно реалізувати можливості, що надаються потенціалом розвитку. Таким чином, стає можливою переорієнтація регіонів у розвитку інновацій на нові цілі. У таких випадках керівництву, що приймає рішення, важливо знати, наскільки відповідають кількісні та якісні характеристики потенціалу кожного регіону тим чи іншим цілям. Іншими словами, оцінити рівень їх готовності до досягнення різних цілей. Інтенсифікація використання регіональних ресурсів зумовила зростання мобільності регіональних цілей.

Одночасно обмеження, що накладаються на ресурси, особливо на можливості формування нових стабільних організаційних структур для досягнення оновлюються цілей, все більше посилюються. Переорієнтація регіонів в управлінні на істотно нові цілі стає типовим явищем. У таких випадках керівництву регіону важливо знати, наскільки відповідають кількісні та якісні характеристики потенціалу розвитку регіону специфіці тих чи інших цілей. Іншими словами, оцінити рівень їх готовності до досягнення різних цілей.

3.2. Методологія формування системи індикаторів ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем

Збереження і посилення позицій України на сучасному етапі дослідниками і аналітиками пов'язується з домінантою інноваційного соціально-економічного розвитку. Провідна роль в системі генерації та трансферу інновацій відводиться державі як ключовому економічному агенту, здатному створити ефективну середу для всіх стадій інноваційного процесу та комерціалізації його результатів [8].

Нові підходи до територіального планування і розвитку передбачають формування базових полюсів зростання - територій інноваційного розвитку, які в конкретно-формальному аспекті включають особливі економічні зони, наукові

містечка, «інногради» (останні в чистому вигляді в даний час в Україні відсутні). Розвиток спеціально виділених територій за умови його грамотної реалізації здатний забезпечити не тільки значне збільшення інтегральних соціально-економічних показників України, а й створити передумови для повноцінного інноваційного розвитку регіону в цілому, обумовленого ефектом синергії.

Традиційно з метою випереджаючого розвитку окремих територій на державного та місцевих рівнях використовується інструментарій пільг і преференцій, зниження адміністративних бар'єрів та ін., Що в тому числі реалізується в рамках державних і регіональних програм, присвоєння територіям особливого статусу, що забезпечує отримання в тому числі і прямого фінансування витрат на облаштування територій - формування інфраструктури.

В окремих регіонах отримали нормативне закріплення ініціативи зі створення зон економічного сприяння, особливих економічних зон регіонального рівня. При цьому відзначається негативна тенденція зростання диференціації інноваційного розвитку між окремими областями України, і наявний розрив постійно збільшується. Автор поділяє думку, викладене в роботах В.В. Іванова, О.А. Кошкарева, про можливості проектування територій інноваційного розвитку і в регіонах з середніми і низькими вихідними науковими, інноваційними та соціально-економічними показниками, що буде сприяти вирівнюванню регіонального розвитку. Розглядаючи регіон як суб'єкт управління, саме вихідні позиції регіону «поза зоною комфорту» можуть стати джерелом мотивації для стрімкого випереджального зростання, підйому економіки при правильно спроектованій територіальній організації та виборі точок зростання. Створення комплексних методичних основ, що дозволяють виявити можливості окремих регіонів щодо формування територій інноваційного розвитку, може стати дієвим ефективним інструментом регіональної політики, в рамках якої при використанні адміністративного ресурсу та з урахуванням виробленого мультиплікативного ефекту можуть виникнути нові точки зростання федерального рівня.

В роботах зарубіжних дослідників досить повно представлені методичні підходи до оцінки рівня інноваційного розвитку, інноваційного потенціалу регіонів, а також близьких характеристик [8]. Наведені методичні підходи активно використовуються для оцінки соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонів, їх ранжування, при цьому не в повній мірі задовольняють вимогам для виявлення потенційних територій інноваційного розвитку. Базуючись на системі статистичних показників, вони всебічно розглядають регіон як суб'єкт інноваційної економіки, при цьому в загальному обсязі досліджуваних індикаторів не завжди можуть бути виділені ті, які демонструють значущі досягнення окремих локальних територіальних утворень. Пропоновані в методиках показники в більшості своїй є статичними, а з метою визначення потенціалу регіону для формування території інноваційного розвитку в більшій мірі придатні саме показники динаміки – вони надають можливість виявлення можливостей регіону для випереджаючого інноваційного зростання.

При цьому в ряді випадків методичні підходи щодо визначення рівня інноваційного розвитку, інноваційного потенціалу, інноваційної активності можуть використовуватися в рамках попереднього дослідження потенціалу для створення територій інноваційного розвитку як допоміжні. З їх допомогою можна визначити класифікаційну групу досліджуваного регіону як основу подальшого вивчення його потенціалу для створення території інноваційного розвитку (для суб'єктів з різним рівнем науково-технічного та інноваційного потенціалів підходи до його визначення повинні бути різними).

Підтвердженням гіпотези про недостатньо повний зв'язок між рейтингом інноваційної активності регіону та створеними в його межах територіями інноваційного розвитку.

Проведений аналіз свідчить, що оцінка особливих економічних зон здійснюється на основі показників досягнутих результатів і потенціалу території, що включають характеристики наукової, виробничої, інфраструктурної, освітньої, соціальної, фінансової та інших сфер. Оцінюються як кількісні, так і

якісні характеристики, які мають як безпосередній, так і опосередкований вплив на передбачувані результати функціонування особливої економічної зони.

Для оцінки території, яка претендує на присвоєння (підтвердження) статусу наукового міста, застосовується система показників, що дозволяє структурно простежити залежність між сучасним станом території в цілому і потенціалом науково-виробничого комплексу і окремих підприємств. На відміну від системи показників для оцінки особливих економічних зон, для аналізу відповідності статусу наукового міста використовуються переважно кількісні статистичні показники, число яких значно більше, ніж в розглянутої раніше системі. Відзначається, що переважно кількісний набір показників не дозволяє в повній мірі оцінити якісний рівень науково-технічного потенціалу території, що розкривається в пояснювальній записці і програмою комплексного соціально-економічного розвитку муніципального освіти. Аналіз існуючих наукових підходів до оцінки потенційних можливостей регіону для формування території інноваційного розвитку дозволяє стверджувати, що система статистичних показників, переважно застосовується при нормативній оцінці, не в повній мірі відповідає необхідним вимогам.

Так, крім наявності значного потенціалу території і амбітних планів по її інноваційного розвитку предметом дослідження повинні бути можливості команди управління проектом (регіонів), підтверджені досвідом і кваліфікацією. Подібний критерій присутній в роботах Е.А. Лур'є (адміністративний ресурс) , В.В. Іванова (підтримка інноваційного розвитку з боку органів влади). В умовах сучасного «ручного» управління економікою саме ступінь інтеграції проекту території інноваційного розвитку в місцеву соціально-економічне середовище за допомогою адміністративно-владного механізму є ключовою запорукою успіху його реалізації, що виключає деформації відносин між суб'єктами економіки і, як наслідок, виникнення фіктивних структур, не в повною мірою виконують свої функції і підміняють реальні цілі функціонування завданнями, що мають істотну значущість виключно для адміністративної еліти розглянутої території. Таким чином, результати аналізу нормативних та наукових підходів до визначення

потенціалу регіону для формування території інноваційного розвитку свідчать про відсутність їх уніфікації. З метою соціально-гуманітарного проектування подібних територій потрібно формування спеціальних методичних підходів, які з урахуванням наявних нормативно закріплених методик повинні також відповідати наступним вимогам:

- ґрунтуватися на ключових функціях територій інноваційного розвитку та (або) класичних стадіях інноваційного процесу;
- забезпечувати облік взаємозв'язків між показниками системи і виключати дублювання;
- включати крім статичних індикаторів показники динаміки, а також групу відносних показників ефективності;
- крім оцінки потенціалу регіону ключовими факторами для визначення можливостей створення території інноваційного розвитку повинні служити потенціал команди управління проектом і регіональних та місцевих органів влади, а також інноваційна сприйнятливість суспільства;
- повинні бути сформовані різні підходи або критерії до визначення потенціалу формування територій інноваційного розвитку для регіонів з різними стартовими умовами: з високим, середнім і низьким рівнями інноваційного розвитку і (або) інноваційної активності.

З метою оцінки можливостей регіону по формуванню території інноваційного розвитку пропонується розробити систему кількісних і якісних показників, які включають такі ключові компоненти:

- соціально-економічний і науково-технічний потенціал території;
- потенціали команди управління проектом і органів влади території;
- рівень інноваційної сприйнятливості суспільства. В основу оцінки соціально-економічного і науково-технічного потенціалу території пропонується покласти ключові функції територій інноваційного розвитку і поставити їм у відповідність показники, що визначають можливості території по їх реалізації.

3.3. Системно-комплексна оцінка соціально-економічного потенціалу сталого розвитку України

На даному трансформаційному етапі розвитку світогосподарської системи, в умовах невизначеності та нестійкості функціонування, ключовим інструментарієм забезпечення результативності реалізації економічної стратегії в державі є: формування відповідного типу політики модернізації економіки на рівні регіонів на засадах реалізації соціетальних принципів до визначення напрямів структурно-динамічних змін [11]; використання принципів розбудови регіональних соціально-економічних систем (РСЕС), застосування яких забезпечує розробку й визначення специфічного комплексу модернізаційних заходів щодо реалізації функцій регіональними корелянтами в контексті генерування сприятливих умов задля цілеспрямованого загальноекономічного зростання з урахуванням трансформаційних змін на коригування до цільових орієнтирів фазової траєкторії еволюції певного державного утворення.

Зазначене свідчить, що сучасні інституційні перетворення в державі характеризуються потребою в продовженні адміністративної реформи, політики реструктуризації продуктивних сил в органічному взаємозв'язку з політичною і територіальною трансформаціями чинної системи управління розвитком регіональних соціально-економічних систем та необхідним внутрішнім регулюванням процесів збалансованого розвитку з метою покращення якості життя населення, тобто узгодженого підпорядкування. При цьому актуальність і нагальність використання цього управлінського інструменту, імовірно, сприятиме наближенню національних умов загальноекономічного зростання і покращенню рівня та якості життя населення до усталених концепцій і домінант сталого розвитку відповідно до стандартів ЄС за умови реалізації соціетальних принципів модернізації регіональних соціально-економічних систем.

Слід визнати, що створення соціетального типу економіки повинно базуватися на ознаках, можливостях і вимірах, набутих економічною системою держави на попередніх етапах її життєвого циклу [29]. У межах інституційної матриці сталого розвитку імовірним стає формування системно організованої

сукупності державних та недержавних підсистем, які будуть забезпечені засобами активного впливу і коригування на темпи як науково -технологічного, так і соціально-економічного розвитку. Відтак використовуючи комунітарні детермінанти самоорганізації до нарощення і раціоналізації сукупного застосування стратегічного потенціалу (СП) суміжних регіонів, а також принципи солідарності та субсидіарної відповідальності до інтенсифікації процесів модернізації української економіки в межах національної економічної системи, можливо генерувати ознаки до її сталого розвитку; забезпечити трансформацію соціальних, галузевих, технологічних, корпоративних, інноваційних тощо структур; ініціювати конвергентні та суспільні коеволюційні, мультиплікаційні процеси в контексті активізації й поширення в державі когнітивно-інформаційних аспектів руху знань. Зокрема, проблема розбудови ефективної системи регіонального управління в Україні на соціетальних принципах ущільнення міжрегіональної взаємодії (як і проблематика забезпечення достатнього рівня економічної безпеки у цілому та соціальної зокрема) розглянута у контексті активізації та спрямування євроінтеграційного курсу і його коригування в єдине поле сучасного поступу передових країн світу. Проте вирішення наведених науковоприкладних проблем передбачає і результати методологічних розробок та практичний досвід суб'єктів управління тих країн, які віднесені до перехідної групи результативності стратегічного управління трансформацією соціогуманітарної та модернізацією організаційно-економічної сфери діяльності [6; 7; 8]. Свідченням результативності функціонування економічних систем є виникнення і залучення сучасних змін до процесів загальноекономічного прискорення. А саме: наслідків формування й реалізації соціальної політики соціетального типу; розв'язання різноманітних проблем соціально-економічного розвитку регіонів держави.

ВИСНОВКИ

Держава формує правові рамки функціонування економіки і гарантує виконання прийнятих законів та інших правових актів (забезпечення прав власності, умов виконання контрактів і т.д.). Іншими словами, держава забезпечує правові рамки різних видів трансакцій в економіці (угоди, управління, раціонування).

Держава створює і підтримує рівні можливості економічної діяльності, для кожного громадянина. Забезпечує доступ до інформації, що стосується функціонування економіки, по можливості всім економічним агентам, що знижує невизначеність, непередбачуваність багатьох економічних процесів. Надає соціальні гарантії, субсидує проблемні сектори, регулює рівень соціального напруження.

Держава підтримує сформовані економічні відносини і ринок як основну форму зв'язку між економічними агентами в сучасному світі, а також головний механізм ринку - конкуренцію. В цілому держава прагне підтримати конкурентні процеси - свободу входу і виходу з ринку, певний ступінь суперництва між фірмами, обмежити недобросовісну конкуренцію і крайні прояви монопольної влади. Підтримуючи ринкову форму зав'язків, держава повинна враховувати і компенсувати зовнішні ефекти діяльності фірм. За необхідністю держава регулює розмір оплати праці, ціноутворення товарів та має згладжувати нерівномірність розподілу матеріальної складової.

Держава прогнозує соціально-економічний стан, прагне мати бачення можливого розвитку подій, що би максимально швидко подолати негативні наслідки циклічних коливань економіки, які призводять до втрат значної частки суспільного багатства. Періоди глибоких спадів в економіці супроводжуються занепадом у розвитку культури, науки, освіти та інших сфер життя суспільства. Все це вимагає активного втручання держави в економічні процеси, проведення стабілізаційної політики, спрямованої на згладжування циклічних коливань економіки.

Необхідність державного програмування економіки зумовлена необхідністю глибоких і швидких структурних змін в національній економіці і недостатньою ефективністю ринкових механізмів. Основним завданням програмування як форми державного регулювання економіки є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісні зміни економіки і стимулювання її розвитку. Мета державного програмування полягає в забезпеченні найбільш ефективного варіанту розвитку економіки.

Серед першочергових проблем, пов'язаних з організацією аналітичних робіт у сфері оцінки та аналізу потенціалу розвитку регіону, слід вказати необхідність його структуризації. В цьому плані ми вважаємо за доцільне підхід, який би розглядав систему потенціалів розвитку регіону у вигляді трьох блоків. Перший блок - матеріально-технічний, тобто блок базових ресурсних потенціалів території. Другий блок - фінансово-економічний, об'єднує локальні потенціали, які покликані сприяти реалізації базових ресурсних потенціалів. Третій блок - інноваційно-інституційний. Це блок потенціалів готовності регіону до соціально-економічних перетворень. Третій блок, по суті, є активною частиною потенціалу розвитку регіону, який створює умови для розширеного відтворення, здатний забезпечувати подальший розвиток матеріально-технічної та фінансово-економічної складових.

Слід розуміти, що система показників які будуть характеризувати ресурси (минуле), резерви (теперішнє) і можливості (майбутнє) стратегічного потенціалу України, є відмінною, що передбачає необхідність формалізації мультирівневої системи порівняльних показників. Тому нині повинні залучати до кваліметричних процедур певний перелік термінів і метрик, за допомогою яких науковці прагнуть оцінити сталий розвиток. Проте всі ці напрацювання стосуються оцінки ресурсів, в основному природних, людських чи виробничих, тобто стосуються лише минулого. На нашу думку, потенціал сталого розвитку держави слід оцінювати з урахуванням етапу її життєвого циклу та масштабів трансформаційних змін, які відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі. Комплексну оцінку спрямованості та динамічності процесів сталого

розвитку можна здійснити лише за використання кількісних значень його потенціалу, загальна величина якого характеризуватиметься запасом потенційно-факторних детермінант (потенціальної енергетичної складової) сталого розвитку, які зосереджені у певній точці поля (енергія ресурсу) та векторною направленістю (пов'язаною з світосприйняттям).

З огляду на зазначене методичний підхід до оцінювання масштабів потенціалу сталого розвитку України, надалі буде формуватися за модельними рішеннями структурного типу задля об'єктивізації у кількісному значенні пріоритетної на даному історичному етапі розвитку сукупності окремих ресурсів, резервів і можливостей в контексті реалізації завдань щодо переходу держави до її сталого розвитку. На даному етапі ключовим інструментарієм забезпечення результативності реалізації економічної стратегії в державі є: формування відповідного типу політики модернізації економіки на рівні регіонів на засадах реалізації соцієтальних принципів до визначення напрямів структурно-динамічних змін; використання принципів розбудови регіональних соціально-економічних систем (РСЕС), застосування яких забезпечує розробку й визначення специфічного комплексу модернізаційних заходів щодо реалізації функцій регіональними корелянтами в контексті генерування сприятливих умов, задля цілеспрямованого загальноекономічного зростання, з урахуванням трансформаційних змін на коригування до цільових орієнтирів фазової траєкторії еволюції певного державного утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік. Словники й енциклопедії. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/30834
2. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики. К.; Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
3. Басовський Л.Е. Прогнозування й планування в умовах ринку. К.; ИНФРА-М, 2012. 273 с.
4. Васькович Й. Проблеми й перспективи становлення і розвитку правової держави в Україні. Право України. 2000. №1 С.32–35.
5. Даниленко В.И. Сучасний політологічний словник. К.; Москва, 2000. С.831–832.
6. Демешок О. О. Особливості соціально-економічного розвитку регіональних виробничо-економічних систем України. К.; МНТУ та Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013. Вип. 4. С. 54–65.
7. Демешок О. О. Системно-універсальна технологія управління розвитком стратегічного потенціалу України /О. О. Демешок, А. О. Пінчук // Національне господарство України: теорія та практика управління : збірник наукових праць. К.; ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. С. 114–120.
8. Демешок О. О. Формування системно-універсальної технології управління розвитком стратегічного потенціалу реального сектору економіки України / О. О. Демешок // Український соціум: наука – освіта – виробництво: збірник наукових праць; за ред. В. В. Микитенко. – К.; МНТУ та Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України і НАН України, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013. Вип. 6. С. 79–90

9. Дзодзій В. Проблеми становлення демократичної держави в Росії. К.; Ad Marginem, 1996. С.223–225.

10. Етнічний довідник: поняття та терміни / Л. Аза, та ін. – URL: <http://etno.uaweb.org/glossary/index.html>

11. Євстратов А.Э. Генезис ідей соціального держави: Історико-теоретичні проблеми: К.; Омск, 2005. С.73–111.

12. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» URL: [http://industry.kmu.gov.](http://industry.kmu.gov.ua/industry/control/uk/publish/article?art_id=67333&cat_id=57966)

ua/industry/control/uk/publish/article?art_id=67333&cat_id=57966.

13. Казакевич А. Ідеологія християнської демократії / Ровдо В., Чернов В., Казакевич А. Світові політичні ідеології: класика и сучасності. К.; Мінск: Тонпик, 2007. Гл. 6.

14. Козловскій П. Суспільство й держава: неминучий дуалізм. К.; Республіка, 1998. С.158.

15. Кондрашихін А. Б. Методологічні засади оцінки управління регіоном в умовах трансформації системи органів влади / А. Б. Кондрашихін. Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування: збірник наукових праць у 2 ч. К.; Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. 2011. Ч. 1. С. 163–165.

16. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Від. ред. Б.А. Страшун. К.; Бек, 1997.

17. Конституція України: Офіційний текст: Коментар законодавства України про права людини і громадянина. Київ 2003. 383 с.

18. Кузик, Б.Н. Прогнозування, стратегічне планування і національне програмування: Підручник. 4-е вид., перераб. и доп. Москва: Економіка, 2011. 604 с.

19. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Від. ред. Б.А. Страшун. К.; Бек, 1997.

20. Логвинов С.А. Макроекономічне планування й прогнозування. Нав. Пос. Фінансовий університет, 2011. 219 с.
21. Лукашева Е.А. Людина, право, цивілізації: нормативно-ціннісний вимір. К.; Москва, 2011. 384 с.
22. Марченко М.Н. Теорія держави та права. К.; 1996. – гл.5–6
23. Микитенко В. В. Макросистемна еволюція української економіки. К. : РВПС України НАН України, Нічлава, 2008. Т. 2. 210 с.
24. Невська Н.А. Макроекономічне прогнозування й планування. Підручник. К.; Юрайт, 2013.
25. Новгородцев П.І. Введення в філософію права: Криза сучасної правосвідомості. К.: Наука, 1997. 269 с.
26. Основний Закон Федеративної Німеччини від 23 травня 1949р./ Конституції зарубіжних держав. Москва: Бек, 1997.
27. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми./ О. І. Амоша, та ін. Інститут економіки промисловості НАН України; ТНЕУ МОНмолодьспорту України. Донецьк : Економічна думка, 2014. 897 с.
28. Петрова А.Н. Макроекономічне прогнозування й планування: Нав. Пос. СПб.: Вид-во СПбГУЭФ, 2011
29. Потенціал ендегенного зростання економіки України. / М. І. Скрипниченко та ін. НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К : Вид-во Ін-ту економіки та прогнозування, 2010. 436 с.
30. Промисловість України 2007–2010 рр.: статистичний збірник [за ред. Л.М.Овденко]; Держкомстат України. К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. 307 с.
31. Стратегічний ресурс сталого розвитку: науково-аналітична доповідь / О. М. Алимов, та ін. НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». К.; ДУ «ІЕПСР НАН України», 2011. 74 с.

32. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. URL: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920

33. Таблиця змін мінімальної з.п за роки незалежності. URL: index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/

34. Тацій В.Я. Людина і правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії. Вісник Академії правових наук України. 2009. №2(53). С.7.

35. Alcock C., Daly G., Griggs E. *Introducing Social Policy*. 2nd Edition. – London, 2008. – 576 p.

36. Atkinson A. B. *Incomes and the Welfare State*. – Cambridge University Press, 1995. – P.116.

37. Barr Nicholas. *The Economics of the Welfare State*, 4th edition. – Oxford University Press and Stanford University Press, 2004. – S.22.

38. Boduen Wojciech Ciesielski. *Polityka socjalna w przedsiębiorstwie*. – Koszalin: Politechnika Koszalińska, 2003. – S.17.

39. Boduen Wojciech Ciesielski. *Polityka socjalna w przedsiębiorstwie*. – Koszalin: Politechnika Koszalińska, 2003. – S.18.

40. Bogomolov T.Yu. Poverty migration: reproduction, scale, social spectrum // *The Economist*. - 2014. – No. 6. - Pp. 105-111.

41. Esping-Andersen G. *Spółeczne podstawy gospodarki postindustrialnej*. – Warszawa, 2010. – S.14.

42. Friedman M. John Maynard Keynes // *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*. – 1997. – Vol. 83, no. 2.

43. Friedrich August von Hayek. *The fatal conceit. The Errors of Socialism*: Edited by W.W. Bartley III. The University of Chicago Press. 1988. 304 c.

44. Gosta Esping-Andersen. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990. – P.167.

45. Hartley Dean. *Social policy*. – Cambridge UK; Malden, MA: Polity, 2006. – P.41.

46.Mahmud Rice James, Goodin Robert E., Antti Parpo. The Temporal Welfare State: A Crossnational Comparison Journal of Public Policy September–December 2006 N26 (3): 195–228.

47.Morrow G.R. The Ethical and Economic Theories of Adam Smith: A study in the social philosophy of the 18th century, Cornell Studies in Philosophy, no. 13, 1923, pp 91-107.

48.Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M. Polityka społeczna. – Warszawa, 1996. – S.24.

49.Rimashevskaya N.M. Wealth and poverty //Population. - 2014. – No. 2. - Pp. 118-119.

50.Rosanvallon Pierre. La nouvelle question sociale. Repenser l'État providence. – Seuil, 1981. – P.83.

51.Rosset Edward. Oblicze demograficzne Polski Ludowej. – Warszawa: Państwowe Wydawn. Ekonomiczne, 1965. – 416 s.

52.Rousseau Jan-Jacques. Le discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes. – Amsterdam 1755.

53.. Shevyakov A.V. Social inequality, poverty and economic growth //Society and economy. - 2014. – No. 2. - Pp. 86-89

54.Sinn Hans-Worner. A Theory of Welfare State // The Scandinavian Journal of Economics. – 1995. – Vol. 97 (4). – Dec. 1995.

55.Skarbek Frideryk. Ogólni zasady nauki gospodarstwa narodowego. – Warszawa, 1859. – S.58–59.

56.Słownik społeczny. Pod redakcją Bogdana Szlachty. – Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004. – S.890.

57.System der Staatswissenschaft, Bd. 1: Statistik etc., Gesellschaftslehre, Basel 1857.

58.Turnowiecki Witold. Polityka społeczna. – Gdańsk, 2004. – S.54.

59.United Nations Development Programme (UNDP) (2003). «Human Development Indicators». Human Development Report 2003. New York: Oxford University Press.

60. Wnuk-Lipiński E. Demokratyczna reconstrukcja. Z socjologii radicalnej zmiany społecznej. – Warszawa, 1996. – S.64.

